

OSMANLI DEVLETİ'NİN 1.DÜNYA SAVAŞI'NA GİRMEYEN ÖNCEKİ İTTİFAK ARAYIŞLARI*

Ali KAŞIYUĞUN**

ÖZET

19.yüzyıl boyunca varlığını denge politikası izleyerek devam ettirmeye çalışan Osmanlı Devleti, 20.yüzyıl başlarında da bu politikayı devam ettirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. 1900'lü yılların başlarında gerek iç politikada ve gerekse dış politikada yaşanan sorunlar (Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları) ve yaklaşan 1.Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin siyasal arenada varlığını devam ettirebilmesi için güçlü bir müttefik bulmaya zorlamaktaydı. İşte bu sebeple savaş öncesi ittifak arayışlarına başlayan Osmanlı Devleti ilk önce itilaf devletlerine başvurmuş ancak bunlardan istediği sonucu elde edemeyince adeta Almanya ile ittifak yapmaya zorlanmıştır. Neticede Almanya ile ittifak yapılmış ve Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Almanya, 1.Dünya Savaşı

BEFORE ENTERING THE 1ST WORLD WAR THE OTTOMAN STATE'S SEARCH FOR ALLIENCES

ABSTRACT

Though the Ottoman State successfully followed a policy of balance of power against the great powers through 19th century this policy began to decline during the 20th century. As the political issues related to Trablusgarp War and Balkan Wars greatly shaken the sublime porte this forced the Ottomans to find an ally against

---

* Bu çalışma Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda (Haziran 2009) hazırlamış olduğum "*Enver Paşa'nın Orduyu Islah Çalışmaları 1914-1918*" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

the threat posed by the European powers. It was this reason which directed the Ottoman Government to apply to the Allied powers. On their refusal however the sublime porte had to look for Germany for a possible alliance.

Key Words: Ottoman State, Germany, 1st World War

1. Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girmeden evvel varlığını denge politikası izleyerek devam ettirmeye çalışıyordu. Ne var ki bu denge politikası bir süre başarılı olmuş ancak 19.yüzyılın sonlarında uygulanmaya çalışılan politika yeterince sonuç verememiştir. 20. yüzyıl başlarında ise gerek iç politikada ve gerekse dış politikada yaşanan sorunlar nedeniyle Osmanlı Devleti oldukça yıpranmış ve varlığını devam ettiremeyecek bir devlet konumuna düşmüştür. Kaldı ki 1900'lü yılların başlarında meydana gelen olaylar (Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları) Osmanlı Devleti'ni siyasal arenada varlığını devam ettirebilmesi için güçlü bir müttefik bulmaya zorlamaktaydı. İşte bu sebeple savaş öncesi ittifak arayışlarına başlayan Osmanlı Devleti, çeşitli girişimlerden sonra Almanya ile işbirliği yapacaktır. Gerek siyasal, gerekse askeri ve ekonomik alanda yapılan bu işbirliği savaş süresince devam edecek ve ordunun ıslahı konusunda Almanya'dan büyük ölçüde faydalanılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'daki dört merkezi devlete karşı, Avrupa ve diğer kıtalarda bulunan yirmiden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleşen ve beraberinde çok önemli sonuçlar doğuran kitlesel anlamda ilk büyük savaştır. İnsanlık tarihinin geçirdiği en tahripkâr savaşlardan biri olan Birinci Dünya Savaşı iki açıdan oldukça önemlidir. Birincisi, insanlığı büyük felaketlere sürükleyerek insanlık tarihi açısından büyük çapta maddi ve manevi yıkıntı yaratan kitlesel anlamda ilk büyük savaş olması, ikincisi ise savaş sonunda imparatorlukların yıkılarak yerine yeni devletlerin kurulmasıdır. Ancak yıkılan devletlerin yerinde kurulan yeni devletlerin meydana getirdiği kuvvet boşlukları bir dengesizlik durumu yaratarak adeta İkinci Dünya Savaşı'na davetiye çıkarmıştır. Yani kalıcı bir barışı sağlayamamış olmasıdır.

Dünya tarihi açısından olduğu kadar Türk tarihi açısından da Birinci Dünya Savaşı büyük önem taşımaktadır. Savaş öncesinde sömürge yarışı, siyasal çıkar çatışmaları, sanayi inkılâbının etkileri gibi siyasi ve iktisadi gelişmeler nedeniyle bloklaşan Avrupalı devletlerin uzlaşmaz tutumları, adeta bir silahlanma

ve sömürgecilik yarışına girmeleri, büyük savaşın ayak sesleri haline gelmiş ve bir kıvılcım beklenmeye başlanmıştı. Savaş öncesinde oluşturulan elverişli ortamda ilk bakışta önemsiz gibi görünen bir kıvılcım 28 Haziran 1914'te büyük bir yangına sebep olacaktır. Avusturya-Macaristan veliahdı Franz Ferdinand ve eşi bir Sırp tarafından öldürülünce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Sırbistan arasında yaşanan gerginlik Almanya ile Rusya arasında da sorun yaratacaktır. Neticede Avrupalı devletler arasındaki siyasi ve ekonomik nedenler de buna eklenince 1 Ağustos 1914'te Almanya, Rusya'ya savaş açacaktır. Böylelikle Birinci Dünya Savaşı başlayacak ve kısa bir sürede tüm Avrupa'yı etkisi altına alacaktır. Bu durumdan Osmanlı Devleti de payına düşeni alacak ve bir oldu-bittiyile kendisini savaşın ortasında bulacaktır.

Savaş öncesinde üç savaştan (Trablusgarp, Birinci ve İkinci Balkan Savaşı) çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin ordusu oldukça yıpranmış, ekonomik açıdan oldukça zayıflamış, siyasi arenada yalnız bırakılmış olmasına rağmen kendisini bu büyük savaşın ortasında bulacaktır. Ancak Osmanlı Devleti'ni savaş öncesinde bekleyen önemli meseleler vardır. Bunların başında da siyasi arenada yalnız kalmamak için güçlü bir müttefik bulma meselesi gelmekteydi.

1.1. Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları

Savaş öncesinde ittifak ve İtilaf Devletleri adeta bir savaşın başlamasını bekliyor gibiydiler. Yani 1914 yılı Haziranı öncesi gelişmeler Avrupa'da büyük bir savaşın çıkacağına adeta habercisiydi. Balkan Savaşları'ndan yorgun ve mağlup olarak çıkmış bir orduyla girişilecek bir savaşın neticelerinin pek de olumlu olamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla elde kalan mevcut toprakları korumak amacıyla bir müttefik bulma zorunluluğu açıkça gözükmektedir. Bu nedenle Osmanlı yönetimi ittifak arayışlarına girecek ve ilk olarak başvurulacak adres ise İtilaf devletleri olacaktır.

Osmanlı Devleti, daha Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve Rusların bu fırsattan istifade ederek boğazlardan gemi geçirmek istedikleri bir sırada ilk ittifak girişimi için İngiltere'ye başvurmuştu. İkinci ittifak girişimi ise Rusların Doğu Anadolu vilayetleri ile ilgili yapılacak ıslahatlarda baskı yaptıkları dönemde yine İngiltere'ye yapılmış ancak her iki girişimde başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır. Bir diğer ittifak girişimi ise Ruslar ve Fransızlarla denenmiştir. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Rus Çarı II.Nikola ile 10 Mayıs 1914'te Kırım-Livatya'da görüşmüş ancak Rus Dışişleri Bakanı Sazanof, İngiltere ve Fransa'nın onayı olmadan bir antlaşmanın mümkün olamayacağını belirtmiştir. Diğer bir ittifak girişimi ise Cemal Paşa nezdinde Fransızlarla gerçekleştirilmiş ancak

buradan da bir sonuç çıkmamıştır. (Babacan, 2005:100-101) Hatta Cemal Paşa, ittifak teklifini Paris'te Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü Margarie'ye önerdiğinde şu cevabı alacaktır. “*Sizinle siyasi bir ittifak veya bir anlaşma yapabilmemiz için müttefiklerimizin buna muvaffakiyet etmesi lazımdır ki bunun kabil olup olmayacağı şüphelidir.*” (Kocabaş, 1988:145) Bu cevap ise nazikçe ret demektir. Hüseyin Cahit Yalçın, İtilaf Devletleri'nin herhangi bir ittifaka sıcak bakmamalarını şu sözlerle doğrulamaktadır. “*Hiçbir Avrupa devleti Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisine müttefik diye kabul edemezdi. Çünkü onun yaşaması değil, parçalanması ve ortadan kalkması matlup idi.*” (Yalçın, 1943:29) Görüldüğü gibi savaş öncesinde İtilaf Devletleri'yle yapılan ittifak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylesi bir durumda da Osmanlı Devleti, adeta Almanlarla ittifak yapmaya zorlanmıştır. Yani bir anlamda Almanya, zoraki seçenek haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu sırada çözmek zorunda olduğu –belki de- en önemli mesele dünya siyasetinde tek başına kalma problemidir. Tarafsızlık, ilk etapta mantıklı gibi gelse de savaş başladıktan sonra ülkenin tarafsız kalmasına diğer devletlerin göz yumması beklenemezdi. Ayrıca Balkan Savaşları'nın kayıplarını giderme umudu ve parasızlık bir anlamda Osmanlı Devleti'ni savaşa girmeye adeta zorlamaktaydı. Kaldı ki Balkan Savaşları'ndan sonra ülkenin içerisinde bulunduğu durum, tarafsızlık politikasına psikolojik yönden izin vermemektedir. Bununla beraber ittihatçılar da tarafsız kalınsa bile büyük devletlerin Osmanlıyı aralarında paylaşacaklarından emindirler. (Ahmad, 1986:247; Akşın, 2000:54; Pomiankowski, 1990:16) Nitekim Düyun-u Umumiye İngiliz Daimler Vekili Sir Adam Block'un 1914'te harbe girmemiz üzerine İstanbul'dan ayrılacağı zaman sarf ettiği şu sözler bunu doğrular niteliktedir. “*Eğer Almanya kazanırsa, siz de Alman kolonisi olacaksınız. Eğer İngiltere kazanırsa mahvoldunuz!*” (Atay, 1980:125) Zaten Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda daha önce cereyan etmiş olaylar, tarihsel kanıtlar vardı; mesela 1908 Haziran ayında İngiltere ve Rusya arasında yapılan Reval görüşmelerinde Osmanlı topraklarının paylaşımının görüşülmesi, 31 Mart olayında İngiliz parmağının olması, Girit olayında İngilizlerin, Yunanlıları desteklemeleri (Kılıç, 2005:48) sadece İngilizler açısından bunlara örnek olarak verilebilir. Bununla beraber Balkan Savaşları imparatorluğun diplomatik tecridini ortaya çıkarmıştı. Tecridin, devletin sonu olduğunu bilen ittihatçılar, yalnız kalmaktansa herhangi bir ittifakı imzalamaya hazır görünmektedirler. (Zürcher, 1995:164) Dolayısıyla Osmanlı'nın böylesi bir durumda tarafsız kalması zor bir seçenek olarak gözükmektedir.

Almanya ile yakınlaşma gerekçesini biraz daha farklı değerlendiren Eski Mebusan Meclisi Başkanı Halil Mentеше'nin şu sözleri Almanya ile yakınlaşma gerekçesini ortaya koyması açısından önemlidir. *“Balkan harbinden çok zayıflamış olarak çıkmıştık. Bu hal yalnız kendimize dayanmak ümidini kesretmişti. Ve yalnız kalmanın ne feci akıbetler doğurabileceğini harbin felaketli neticeleri gözlerimizin önüne sermişti. Binaenaleyh harici teminat aramak, hiç olmazsa devleti yeniden kuvvetlendirmek için zaman kazanmak lazımdı. Almanya'dan o kadar ümidimiz yoktu. Memleketimizle alakasını sırf iktisadi buluyor. Rus istilasından bizi korumak için zamanında ordularını kullanacak kadar bizimle alakadar görmüyorduk. İngiltere ve Fransa ile ittifakın mümkün olmasa da Rusya'nın suikastını tadil ile bize vakit kazandırabileceklerini düşünüyorduk. Onlara yakınlaşma siyasetine karar verdik.”*(Halil Mentеше'nin Anıları, 1944 (4 Kasım) Almanya ile ilişkileri iktisadi olarak gören Mentеше'ye göre Almanya ile yakınlaşma bir dostluktan ziyade devletin kendisini toparlaması için sadece zaman kazanmaya yönelik olarak yapılan bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Zaten onlardan bir beklenti içerisine de girmemektedir.

Başta Enver Paşa olmak üzere ileri gelen İttihatçıların bu yalnızlık politikasına şaşırılmaları gerekir. Çünkü bu yalnızlaştırma politikası Avrupalı devletlerin “Hasta Adam” a karşı bir nevi geleneksel politikasıdır. Oysa Osmanlı açısından durum farklıdır. Osmanlı Devleti, varlığını devam ettirebilmek amacıyla her halükârda ittifak ya da itilaf devletlerinden birisine yanaşmak durumundadır. Fakat burada iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Birincisi her halükârda Osmanlı topraklarının paylaşılması sorunu, yani savaşa girse de girmese de toprakları paylaşılacaktır. İkinci sorun ise kiminle işbirliği yapılması gerektiği konusunda yaşanacaktır. Çünkü maliye nazırı Cavit Bey, Posta Telgraf Nazırı Oskan Efendi gibi bazı İttihatçılar, İtilaf devletleri grubunda yer almak isterken başta Enver Paşa olmak üzere bazı İttihatçılarda İttifak Devletleri grubuna yani Almanya ile işbirliği yapılması gerektiğini savunacaklardır.

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde İtilaf Devletleri'nden özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında maddi-manevi kayıplara uğramıştı. Yeni bir savaş durumunda eğer Osmanlı Devleti savaşa dahil olursa itilaf devletleri tarafından çok büyük kayıplara uğrayabilirdi. Oysa Almanya ile çarpışması, kendisine bir yarar sağlamayacağı gibi Balkan Savaşları'nın kayıplarının bir kısmını telafi etmesi de mümkündü. (Bayur,1991a:68-69) Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmek Osmanlı Devleti açısından pek de bir şey kazandırmayacaktı. Ancak Almanya'nın tarafında savaşa girilmesi demek kapitülasyonlardan, Düyun-u Umumiye'den ve Rus saldırılarından kurtulmak

demekti. Diğer taraftan Balkan Savaşları'nın kayıplarının giderilmesi anlamı da taşımaktaydı. (Aybars, 2000:47) Bu nedenle Almanya daha yakın bir seçenek olarak görülmektedir.

Nitekim Almanya'ya gönderilen raporlar bunu doğrular niteliktedir. Şöyle ki 21 Mayıs 1913'te İzmir'den Hartmann imzasıyla Almanya Başbakanına gönderilmek üzere İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne ulaştırılmış olan bir raporda Hartmann, Anadolu halkının büyük bir kısmının Osmanlı yönetiminden umidini kestiğini ve kendilerini himaye edecek bir ülke aradıklarını belirttikten sonra sempatiyle bakılan ülkeler arasında İngiltere'nin ilk sırada Almanya'nın ise ikinci sırada yer aldığını kaydetmektedir. Fakat Balkan Savaşları'ndan sonra Almanlara olan ilginin sürekli arttığını, ileride Almanya'nın Anadolu'yu himayesine alabileceğini belirterek bunun için çaba sarf edilmesi gerektiğini belirtecektir. (Çolak, 2006a:47)

Almanlarla ittifak yapılmasının bir başka nedeni de Rus korkusudur. Çünkü İttifak, Çarlık Rusya'sına karşı güvence vaat etmektedir. Almanya ise Osmanlı açısından en az tehlikeli devlet görünümündedir. Çünkü Almanya, Osmanlı Devleti'ni sadece "pazar" olarak görmektedir. (Babacan, 2005:102-103) İttihat ve Terakki Partisi'nin genel sekreterliğini yapmış olan Mithat Şükrü Bleda, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir. "*Almanlarla anlaşma yapmadan önce –Ümit, cihandan büyüktür- sözüne uyarak İngiliz ve Fransızlarla görüşerek hükümetimizin görüşünü bildirdik... aradan uzun bir zaman geçtiği halde bu iki ülkeden ne müspet ne de menfi bir cevap aldık. Bu olmadığı gibi hakkımızda hiç de hoş gitmeyecek söylentilerin dolaşmaya başladığını öğrendik. Bu söylentilerin başında doğunun bir kısmı ile boğazların Rusya'ya peşkeş çekileceği konusu da vardı... karşı tarafta üç dört yüz yıllık düşmanımız pençesini uzatmış üzerimize çullanmak üzere fırsat beklerken nasıl olurdu da Almanya'nın uzattığı eli sıkıydık?" (Bleda, 1979:78-79) Bleda'ya göre Osmanlı Devleti'nin paylaşılması yönünde birtakım söylentilerin olması ve daha da önemlisi Rus tehlikesi, Osmanlı Devleti'ni Almanlara yaklaştırmış olan önemli bir faktör olarak görülmektedir.*

Talat Paşa, hatıralarında Almanya ile ittifakı şu şekilde değerlendirmektedir. "*Türkiye iç yönetimini örgütlemek, ticaret ve sanayini geliştirip korumak, demiryollarını genişletmek, kısaca yaşayabilmek ve varlığını koruyabilmek için öteden beri devlet gruplarından birine katılmak üzere bir imkân aramıştı. Fakat devletlerden hiçbiri buna razı olduğunu bildirmemişti... Hepimiz şu kanıdaydık ki varlığını koruyabilmesi için Türkiye'nin böyle bir Avrupa devletiyle antlaşma yapması gerekliydi ve Türkiye, ancak bilim, sanat, sanayi ve*

ticaret bakımından bu derece ilerlemiş bir devletin yardımıyla kendi varlığını ve gelişmesini sağlayabilirdi.” (Talat Paşa, 1986:33-34) Talat Paşa’ya göre ittifak yapılmasının birkaç nedeni vardır. Birincisi, varlığını koruyup geliştirme ihtiyacı, ikincisi, ülkenin her açıdan kalkındırılması, üçüncüsü diğer devletlerin buna rıza göstermemiş olmalarıdır. Bu durumda Almanya ile ittifakı zorunlu görmektedir.

Harbiye Nazırı olduktan sonra Almanya ve müttefikleri yanında yer almak isteyen Enver Paşa ise Avrupalı devletler arasında en az korkulacak ülke olarak Almanya’yı görmektedir. Çünkü Enver Paşa’ya göre Avrupa’nın en güçlü kara ordusuna sahip Almanya’nın savaşı kazanması demek Osmanlının çöküşten kurtulması, hatta durumunu daha da güçlendirmesi demektir. Ayrıca İtilaf Devletleri’ne yapılan teklifler kabul görmediği gibi yine Enver Paşa’ya göre Osmanlı Devleti, olası bir savaşta taraf olsun ya da olmasın er geç İtilaf Devletleri’nce taksim edilecektir. Bu nedenle savaş bitmeden Almanların yanında yer almak gerektiğine inanan Enver Paşa, kazançlı çıkmanın çaresi olarak Almanya ile ittifakı görmektedir. Ancak Enver Paşa’yı yanıltan nokta, Osmanlı Devleti’ni tarafsız kalma gibi bir şansa sahip olarak görmemesi ve Almanların askeri gücünü olduğundan daha fazla görerek bu ordunun yenilmezliğine olan inancı olmuştur. (Çolak, 2006b:12-17) Bu konuda bir süre Enver Paşa’nın maiyetinde çalışan İsmet Bey (İnönü), Enver Paşa’nın Almanlara olan hayranlığını şu sözlerle ifade etmektedir. “*Enver Paşa, Alman ordularının kudret ve kıymetine sarsılmaz bir hayranlık besliyordu. Bu orduların hesap ve takat dışı bir sefere girmiş olduklarını fark etmiyordu...*” (İnönü, 1985:99)

Almanya’nın en güçlü aday konumunda bulunmasında gerek Alman Askeri İslah Komisyonu’nun etkisi gerekse Almanlar tarafından yetiştirilen subayların iktidarda olmasının da büyük bir payı vardır. (Kılıç, 2005:51) Bu ittifak girişiminde Alman askeri ıslah heyetinin etkisi olması muhtemeldir. Ancak daha önemlisi Almanlar tarafından yetiştirilen subay kadrosunun yönetimde doğrudan söz sahibi olmasıdır. Çünkü bu sıralarda ordunun başında bulunan Enver Paşa, bu subay kadrosundan yetiştirilenlerden biridir. Kaldı ki Enver Paşa’nın Alman hayranlığı bilinen bir gerçektir.

1.2. Almanlar Açısından Durum

Savaş öncesinde Osmanlı Devleti’ndeki Alman Askeri İslah Heyeti’nin başında bulunan Liman Von Sanders’in Mart 1914 ortalarında gönderdiği raporlara dayanarak bir değerlendirme yapan Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral Moltke, Avusturyalı meslektaşı General Conrad Von Hötendorff’a şunları yazacaktır. “*Türkiye askeri bakımdan bir sıfırdır. Askeri heyetimizin*

raporları tamamen umut kırıcıdır. Ordu, anlatılması olanaksız bir durumdadır. Daha önce Türkiye'den Hasta Adam olarak söz edildiğine göre şimdi ölen adamdan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşam gücü kalmamıştır ve kurtarılması olanaksız bir can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz, şifasız bir hastanın ölüm döşegi başında bulunan doktorlar heyetine benziyor.” (Wallach, 1985: 134-135)

“Hasta adam” yerine daha da ileri giderek “Ölen Adam” tabirini kullanan Moltke, 18 Mayıs 1914'teki bir muhtıradan Osmanlı Devleti'ni İttifak Devletleri yanında görmenin büyük bir yanlış olacağını belirtecektir. Oysa bir süre sonra fikrini değiştiren Sanders¹, Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlandığını, üç büyük savaş kaybetmiş olmasına rağmen gücünü topladığını ve beklenenden daha fazlasını yapabileceği yönünde raporlar yazmıştır. (Wallach, 1985: 134-135) Almanların başta Osmanlı Devleti'ne sıcak bakmamalarının bir diğer nedeni de Balkan Savaşları'ndan henüz çıkmış olan Osmanlı ordusunun modern bir savaş kaldıramayacağı ve bundan dolayı Almanya'ya yük olacağı düşüncesiydi. (Macfie, 2003:109) Görünen o ki, Almanlar da savaş öncesinde Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaktan çekinmekte ve Osmanlı Devleti'ni yük olarak görmektedirler. Osmanlı ordusunu küçümseyen ve ittifak kurmaya dahi layık görmeyen Almanlar bir süre sonra fikirlerini değiştirerek yük olacağını düşündükleri Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarında savaşa sokmak adına hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecek ve yoğun bir diplomasi trafiği yaşayacaklardır. Bu diplomatik girişimler kısa sürede meyvelerini verecek ve 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması imzalanacaktır.

1.3. Osmanlı-Alman Gizli Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'na girerken Osmanlı yönetimi üzerinde artan Alman etkisini ittifakla sonuçlandıran ve Osmanlı Devleti'ni resmen İttifak Devletleri safında savaşa sokan gizli antlaşma için müzakereler 1914 Temmuzunda başlayacak ve 2 Ağustos 1914'te İstanbul'da imzalanacaktır. Osmanlı tarafından antlaşmayı Sait Halim Paşa, Almanya adına ise Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Von Wangenheim imzalamıştır.

¹ Başta Sanders olmak üzere Almanların fikirlerini değiştirmede II.Wilhelm'in “oportünist” nedenlerinin etkili olduğu görülmektedir. II.Wilhelm, Balkan devletlerini kazanmak için bir Türk-Bulgar ve peşinden de Avusturya ittifakı peşindedir. Diğer taraftan Almanya, doğuda güçlü bir müttefik bulmak arzusundadır. Bilgi için bkz. Çolak, 2006b, s.50 ve s.60. Her ne kadar Alman Askeri İslah Heyeti geliş nedenini askeri ıslah çalışmaları yapmak olarak açıklasa da ıslah heyetinin siyasi amaçlar beslediği de bu şekilde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Alman büyükelçisi Von Wangenheim, 22 Temmuz 1914'te sadrazam Sait Halim Paşa'yı ziyaret ederek eşit şartlar altında Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak antlaşması yapmak arzusunda olduğunu belirtir. (Kuran, 1960:641) Yapılan görüşmelerden kabine üyelerinden birkaç kişi hariç hiç kimsenin haberi yoktur. Bunlar; Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'dir. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın haberi olacaktır. Görüşmeler güvenlik gerekçesiyle büyük bir gizlilik içerisinde yürütülmüştür. (Bayur, 1991b:629) Ali İhsan Sabis ise bazı nazırlara haber verilmemesinin nedeni olarak kabinede Hristiyan nazırların olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Cavit Bey ve Oskan Efendi² gibi koyu Fransız dostu olanların Almanya ile müzakerelerden haberdar edilmediklerini ifade etmektedir. (Sabis, 1991:116)

Yapılan antlaşma karşısında şaşkınlığını dile getiren Maliye Nazırı Cavit Bey'e, Talat Paşa şu cevabı verecektir. *"Bu iş oldu, bitti. Sadrazam imza etti. Ne yapalım, mukadderat."* (Yerasimos, 1987:475; Aydemir, 1971:516; Çavdar, 1991:82) Oysa bir "Mukadderat" ile yalnızca eşit şartlarda bir antlaşma imzalanmıyor, bir devletin sonunu getiren bir antlaşmaya imza atılıyordu. Çünkü bir "mukadderat" ile girişilen savaş İtilaf Devletleri kazanacaktır.

Bu antlaşmaya Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısı ev sahipliği yapmıştır. Aynı gün ülke çapında seferberlik ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti adına Sait Halim Paşa ve Almanya adına Wangenheim tarafından imzalanan antlaşmanın maddeleri şunlardır.

1. Anlaşma tarafları Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki mevcut ihtilafta tarafsız kalmayı taahhüt eder.
2. Rusya faal askeri adımlarla müdahale eder ve Avusturya-Macaristan dolayısıyla casus feoderis³ ile Almanya'yı karşısına alırsa, Türkiye de casus feoderis'e tabidir.
3. Almanya savaş durumunda askeri heyetini Türkiye'nin emrinde bırakacaktır. Anında yürürlüğe girmiş olan, Harbiye Nazırı ve [Alman] Askeri Misyon Şefi arasında gerçekleşen önceki anlaşmalara göre, Türkiye adı geçen

² Ermeni asıllı Posta ve Telgraf Nazırı

³ Bağlaşma hükümlerini yürürlüğe koyacak olay, savaşa katılma mecburiyeti, antlaşma sebebi

askeri heyetin Türk ordusunun genel komutasında etkin nüfuz sahibi olacağını garanti eder.⁴

4. Tehdit durumunda ve gerekli olduğunda Almanya, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını silahlı kuvvetlerle savunmayı taahhüt eder.

5. İşbu anlaşma iki ülkeyi mevcut ihtilaftan doğabilecek uluslararası karışıklıklardan korumak için yapılmıştır; belirtilmiş tam yetkili kişiler tarafından imzalandığı andan itibaren yürürlüğe girer ve 31 Aralık 1918 tarihine kadar, mevcut tüm kararlarla bağlayıcıdır.

6. İmza taraflarından herhangi biri anlaşma bitim tarihinden önce anlaşmanın iptal olacağını bildirmezse anlaşma beş yıl daha yürürlükte kalacaktır.

7. İşbu belge Almanya İmparatoru-Prusya Kralı ve Osmanlı İmparatoru tarafından tasdik edilecektir. Tasdikler imza tarihinden bir ay sonra takas edilecektir.

8. İşbu anlaşma gizli kalacaktır ve imza taraflarının biri tarafından ancak diğer tarafın onayı ile yayınlanabilir. (Bayur, 1991b:642-643; Aydemir, 1971:510; Sabis, 1991:106-107; Kuran, 1960:651; Özdemir, 2003:6-7) Antlaşma 17 Ekim 1914'te meclise getirilecek ve on bir bakanın imzasıyla kabul edilecektir.

Buna göre Osmanlı ve Almanya, Avusturya-Sırbistan savaşına tarafsız kalacak; Rusya, Almanya'ya karşı bir saldırı hareketinde bulunursa Osmanlı da savaşa girecek, Osmanlı Devleti'ne herhangi bir saldırı olursa da Almanya Osmanlı'ya yardım edecekti. 2. maddeye bakıldığında Osmanlı Devleti esasında savaşa girmiştir. Şöyle ki Almanya, 1 Ağustos itibariyle Ruslara savaş ilan etmişti. İkinci maddede yer alan casus feoderis yani antlaşma sebebi uyarınca her iki taraf kendisine yapılacak bir saldırıda ortak hareket etmek durumundadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti açıkça savaşın ortasında demektir. Diğer taraftan savaşa girişin sorumlusu olarak çoğu zaman Enver Paşa'nın adı zikredilir. Savaşa girişte Enver Paşa'nın büyük bir etkisinin olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak savaşa girişin tek sorumlusu değildir. Dolayısıyla savaşa giriş sorumluluğunu tek bir kişiye mal etmenin pek de doğru ve adil olmadığı kanaatindeyiz.

⁴ Bu madde ile Alman Askeri İslah Heyetine verilen yetkiler genişletilmiş oluyordu.

1.4. Osmanlı Devleti'nde Seferberlik İlanı

Almanya ile antlaşmanın imzalandığı gün yani 2 Ağustos 1914'te Enver Paşa, padişahın dahi iznini almadan, meclisten bu doğrultuda herhangi bir karar almadan seferberlik emri verir. Daha sonra da iradenin sözlü olarak alındığı ifade edilecektir. (Bayur, 1991b:647) Üç hafta kadar sonra da Cavit Bey, orduya yeteri kadar para vermediği için İttihat ve Terakki'nin genel merkezinde sorguya çekildiğinde seferberliğin ilanından iki gün sonra haberdar olduğunu belirtecektir. Hatta padişahın bile seferberlikten haberi olmadan bu emir verilir. (Bayur, 1991a:63) Osmanlı Devleti, seferberlik emri vermesine rağmen askeri hazırlıklarını tamamlamak ve zaman kazanmak amacıyla tarafsız görünecektir. Çünkü seferberliğin iyi bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. (Renouvin, 1982:209)

Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Enver imzasıyla yayınlanan 2 Ağustos 1914 (20 Temmuz 1330) tarihli seferberlik emri Harbiye Nezareti'nden şu şekilde tebliğ olunur.

“Yedinci kolordu ve 21 ve 22'nci fırkalar müstesna olarak berri ve bahri ordu-u şahanenin seferberliği ve bilcümle müstahkem mevkiilerin teslihi için irade-i seniyye şerefsadr olmuştur. Seferberliğin birinci günü temmuzun yirmi bir'i (yeni tarihle 3 Ağustos) olan pazartesi günüdür. Bu emir hemen ve bütün süratle maiyet makamlarına tebliğ olunacaktır.” (Sabis, 1991:104; Şakir, 1944:29)

Seferberliğin ilan edilmesinin ardından 21 Temmuz 1914'te, 45 yaşına kadar olanların Askerlik hizmetleri yükümlülüklerine dair geçici bir kanun yayınlanır. Üç maddelik kanunun 1. maddesinde 45 yaşına kadar olanların fiilen askerlik hizmeti ile mükellef oldukları, 2. maddesinde kanunun yayın tarihinden itibaren geçerli olduğu ve 3. maddesinde de kanunun yürütülmesinden bakanlar kurulunun sorumlu olduğu padişah iradesi ile belirtilmiştir. (Takvim-i Vakayi, 21 Temmuz 1330; İkdam, 4 Ağustos 1914)

Seferberlik ilanından sonra Balkan Savaşları'nda orduya sürülen kara lekeyi temizlemek amacıyla ordulara yayınladığı ıslahat beyannamesinde Enver Paşa, ordunun hakkıyla görevini yapamadığını bu nedenle ülkenin birçok yerinin elden çıktığını, milletin büyük felaketler geçirdiğini belirttikten sonra ordudan özellikle iki şey isteyecektir. Bunlar; mutlak bir itaat ve vazifeyi ifaya geceli gündüzlü gayrettir. (Aydemir, 1972:107-108)

Enver Paşa, seferberlik ilanına şu gerekçeleri gösterir. Osmanlı seferberliğinin yavaş olması dolayısıyla İstanbul bölgesindeki kolorduyu tam savaş nizamı altında bulundurmak ve diğer kolorduları da kısmen aynı duruma sokmaktır. Ayrıca bu seferberliğin Rus yayılcılığına karşı yapılmadığını belirtir. Sadrazam ise tarafsız birçok ülkenin seferberlik yaptığını ve halkın da böyle bir isteği olduğunu, böyle bir tedbirin alınmasını istediğini söyleyecektir. Aynı gün içerisinde başka gelişmelerde yaşanır. Hükümet, Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak kapattığı gibi moratoryum⁵ ilan eder. (Tanin, 19 Kanun-u Sani 1914; Bayur, 1991b:654-658)

Meclisin kapatılması dönemin gazetelerinden İkdam'da şu şekilde yer alır. “*Ahval-i hazere-i umumiyyeden dolayı Meclis-i Umumi dünden itibaren ba irade-i seniyye-i hazreti padişahî tatil olunmuştur.*” (İkdam, 3 Ağustos 1914) Meclisin kapatılma gerekçesi ise şu şekilde ilan edilir. “*Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında ahiren tahaddüs eden harp bir şekl-i umumi almış olmasına ve zaten meclise mevdu kavanin-i mühimmenin kâffesi tetkik ve ikmal edilmiş bulunmasına nazaran Kanun-u Esasi mucibince önümüzdeki teşrin-i sani iptidasında bilâ davet içtima etmek üzere Meclis-i umuminin devre-i fevkaladesinin bu günden itibaren tatilini irade eylerim.*” Aynı gün içerisinde basına da sansür konulur. (Bayur, 1991a:64)

1.5. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

Savaştan önceki son üç ay değerlendirildiğinde aslında büyük devletlerin hiçbirisinin buna Almanya'da dâhil olmak üzere Osmanlı'nın savaşa katılmasını istemediğidir. Almanya, Osmanlıyı savaşa sokarak zaferin nimetlerinden yararlanmasını istemiyordu. İngiltere, bir taraftan halifeliğin gücü dolayısıyla bundan olumsuz etkilenebilirdi. Yani Osmanlı Devleti tarafından Cihad ilan edilmek suretiyle buna kutsal bir savaş süsü verilebilirdi. Diğer taraftan hem Bağdat demiryolu Mezopotamya'ya ulaşmadan buradaki durumunu sağlamlaştırmak hem de gerektiğinde Ruslara takviye gönderebilmek için boğazlara müdahale etmesi gerektiğinin farkındaydı. Ruslar, Kafkaslar üzerinden herhangi bir saldırıya geçmeden önce Avrupa'daki durumun netleşmesini beklerken diğer taraftan Bulgarlar ve Romanya ile anlaşabileceğini umuyordu. Fransa'da, Osmanlı Devleti'ni tarafsız tutabilmek amacıyla oyalama taktiği izlemekteydi.(Yerasimos, 1987:478-479)

⁵ Borçların ertelenmesi

Aslında savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti'nde bir ikilem yaşanacaktır. Çünkü bazı kesimler ülkenin bu savaşa katılmasının hata olduğunu dile getireceklerdir. Bu düşünceyi savunanlar ordunun savaşta taraf olacakmış gibi hazır hale getirilmesini, fakat tarafsız kalınması gerektiğini ifade ederek her iki tarafın da Osmanlı Devleti'ni yanında görmek istediklerini dile getireceklerdir. Bunların başında ise Müşir Ahmet İzzet Paşa, Gürcü Mahmut Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey gelmektedir. Diğer grupta yer alanlar, yani savaş yanlısı olanlar ise –ki bunların başında Enver Paşa ve Talat Bey gelmektedir- ülkenin mutlaka bu savaşta yer alması gerektiğini savunarak ülkenin tarafsız kalmasının diğer ülkelerin, Osmanlı'nın paylaşılması için ittifaka gitmelerine sebep olacağını ileri sürmekteydiler. Bu konuda Enver Paşa, şunları söylemektedir. “...*Ya Almanya ile hareket edip kendimize güçlü bir destek bulacağız veya İtilaf Devletleri'nin yanında yer alıp şerhlerinden güvende olacağız. Ama İtilaf Devletleri bizimle ittifak içinde olmak istemedikleri gibi, Osmanlı saltanatının güvenliğini garanti edecek bir antlaşmaya bile yanaşmıyorlar... Çünkü bu devletler, Osmanlı'yı aralarında paylaşmayı hedeflemiş olup, anlaşma yaptıkları takdirde bu hedeflerine ulaşamayacaklarını bilmektedirler.*” (Aslan, 2005:326-327) Ali Fuat Erden Paşa ise bu konuda şunları ifade etmektedir. “*Enver Paşa, bu harpte Almanya'nın galip geleceğine kani idi. Almanya muzaffer olduktan sonra harbe girmenin bir faydası olmazdı. Zaferin semerelerinden faydalanmak için zaferin kazanılmasına yardım etmeli ve bu uğurda fedakarlık yapmalı idi. Yani harbe mümkün mertebe erken girilmeliydi.*” (Erden, 1949: 21) Osmanlı Devleti'nin geleceğini Almanya'nın yenilmezliği varsayımına dayandıran Enver Paşa, savaşın ganimetlerinden faydalanmanın yolunun yardım etmek ve fedakârlık yapmaktan geçtiğine inanmakta, Almanya'nın kısa sürede savaşı kazanacağını düşünerek bir an önce savaşa girmek istemektedir.

Yine Enver Paşa'ya göre böyle bir savaşta yer almak yalnızca Balkan Harbi'nin lekesini silmeyecek, yalnız Osmanlı'yı değil aynı zamanda tüm İslam Âlemini de kurtaracaktır. Kendisini de manevi yönden bunu yapmaya muktedir görmektedir.(Erden, 1949:21)

Aslında Enver Paşa, Alman Başbakanının (veya genel olarak Alman propagandasının) savaşın çok kısa süreceği hakkındaki düşüncelerinin tesirinde kalmış görünmektedir. Zira Almanya Başbakanı Betman Hollveg'in şu sözleri bunu doğrular niteliktedir. “*Şiddetli ancak çok kısa bir fırtına olacaktır. Üç nihayet dört aylık bir savaş düşünüyorum ve bütün siyasamı ona göre düzenledim.*” (Bayur, 1991a:34-35)

İleri sürülen başka bir düşüncede savaşın çabuk biteceği ve devletin, kazançlı çıkmak istiyorsa hemen savaşa girmesi gerektiğidir. Bu sırada Türk kamuoyundaki genel düşünce ise bu savaşın Türklük ve Müslümanlık için bir fırsat olduğudur. Büyük devletlerin yıpranarak çıkması halinde devlet için bir soluklanma devri açılacaktı. (Bayur, 1991a: 65; Gencer, Özel, 1998:67)

1.6. Goeben ve Breslau

Osmanlı Devleti, Yunan donanmasının artan gücüne mukabele etmek için İngiltere'ye 1911'de iki modern zırhlı ısmarlayacaktır. Bedelleri kısmen Donanma Cemiyeti'ne halk tarafından yapılan bağışlarla⁶ ödenmiş olan iki gemi 1914 yılı ortalarında hazır duruma getirilmiş, ancak kalan borç ve ek denemeler nedeniyle teslimatı geciktirilmişti. Fakat borç ödendikten sonra 1 Ağustos 1914'te İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, hükümeti adına gemilere el koyacaktır. (Zürcher, 1995:167) Bu gemilerin parasını ödemek için geniş bir yardım kampanyası başlatılmış, okullara, hastanelere, camilerin dışına, kahvehanelere ve tren istasyonlarına yardım kutuları yerleştirilmişti. Hatta kampanyaya öğrenciler de katılmış ve gemilerin teslim tarihi olan 1914 Ağustos'u için büyük törenler hazırlanmıştı. (Shaw, Shaw, 1983:371)

Aslında İngiltere bu dönemde savaşta yer almamakla beraber Osmanlı Devleti de henüz Almanlarla anlaşma imzalamamıştı. İngiltere, savaşta olsaydı yaptığı kısmen anlaşılabilirdi. Doğal olarak fedakâr Türk insanınca paraları ödenen gemilerin teslim edilmemiş olması toplumda ve devlet ricalinde büyük bir infial yaratacak ve haklı olarak büyük tepkilere neden olacaktır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa katılımında önemli bir etken olacaktır.

Cemal Paşa, anılarında konu hakkında şunları zikretmektedir. *"Ağustosun 1. ve 2.günü İngiltere Bahriye Nezareti, son taksiti yarım saat evvel verilmiş olan Sultan Osman'a, Osmanlı bandırasının çekilmesine mani olmuş ve gerek Sultan Osman'a gerekse Reşadiye'ye ambargo koymuştu... Bu hadise, ordumuzun umumi seferberliğini ilan etmesini haklı gösterdi ve umumi seferberliğimizi lüzumsuz göre İtilaf sefirlerine kolayca cevap vermeliğimizi sağladı."* (Cemal Paşa, 2001:142)

⁶ Başkanlığını Meclis-i Ayan üyelerinden Sait Paşa'nın yaptığı Donanma Cemiyeti, 1.710.229 altın lira toplamıştı. Bilgi için bkz. Taner, E. Tanzimat'tan Kurtuluşa Osmanlı Ordusu, Grafik Tasarım, Ankara 2006, s.293

Bu gelişmeler yaşanırken Akdeniz’de, Kuzey Afrika’daki Fransız üslerini 3 Ağustosta bombardıman eden iki Alman zırhlısı Goeben ve Breslau, İngiliz donanmasından kaçıp (Shaw, Shaw, 1983:374) Çanakkale Boğazı’nı geçerek 10 Ağustos 1914’te Marmara Denizi’nden içeri girerek İstanbul önlerine gelirler. Osmanlı Devleti, tarafsız olduğundan dolayı devletlerarası hukuk kurallarına göre bu gemilere ya silahlarından tecrit ederek el koyması ve bir limanda tutması ya da gemilerin karasularımızı terk etmesini sağlaması gerekiyordu. Ancak Osmanlı Devleti bunu yapmadı ve pratik bir çözüm yoluyla gemilerin Almanya’dan satın alınmış olduğunu bildirdi. Gemilere 16 Ağustos 1914 tarihinde Türk bayrağı çekilerek gemi mürettebatına fes giydirildi. Goeben’e “Yavuz”, Breslau’ya da “Midilli” adı verildi. Böylece gemiler Türk donanmasına katılmış oluyordu. Siyasi arenada diplomatik yalnızlıktan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, bu olay sayesinde büyük bir devlet ile yakınlaşma fırsatı yakalamış oluyordu. Fakat bu olay Osmanlı Devleti’ni savaşa sürükleyecek önemli bir aşama olacaktır. (Gencer, Özel, 1998:64-65; Uçarol, 1995:465-466) Daha önce İngilizlere sipariş edilen ve paraları halkın yardımlarıyla ödenen gemilere İngilizlerce el konulmasının ardından bu gemilerin gelmesi ayağa gelen kısmet olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu gemiler sayesinde bir deniz üstünlüğü sağlanacağı umulmuşsa da bekleneni verememişlerdir.

11 Ağustosta Sadrazam Sait Halim Paşa’nın yalısındaki bir toplantıya geç gelen Enver Paşa, “*bir oğlumuz dünyaya geldi*” diyerek Goeben ve Breslau gemilerinin boğazlardan geçtiğini haber verecektir. Bu gemiler daha sonra Almanlardan seksen (80) milyon mark’a yani beş (5) milyon altın liraya satın alınacaktır. (Aydemir, 1971:530; Kuran, 1960:653; Babacan, 2005:105-106; Vardar, 1960:282) Talat Paşa, bu gemilerin satın alınmasını anılarında şöyle açıklamaktadır. “*...o anda Halil Bey’in aklına gemileri satın almak geldi ve Wangenheim’a bunu önerdi. Bazı tereddütlerden sonra Wangenheim bu öneriyi kabul etti. Gemilerin satışı yalnızca gösteriş değil, gerçektir.*” (Talat Paşa, 1986:38)

İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti’ni askeri bir kuvvet olarak görmemekle beraber Almanların yanında savaşmasını istemiyorlardı. Osmanlı’nın savaşa girmesi demek; boğazların kapanması ve Rusya’nın yardım alamamasının yanında Kafkaslarda ordu bulundurması demektir. Bu durum Alman cephesindeki Rus kuvvetlerinin zayıflaması anlamına gelmektedir.(Aybars, 2000:49)

Almanlar ise iki nedenden dolayı Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesini istemektedir. Birincisi, daha önce Ruslara karşı Kafkaslarda savaşan Osmanlı

ordusunun savaş taktiği açısından yararlı görülmesi, ikincisi ise padişahın halife sıfatından yararlanma düşüncesidir. Osmanlı devlet ricali ise çıkacak bir savaşta Almanların kesin zaferine inanmakta ve ülkeyi kazançlı çıkarmanın peşindeydi. Enver Paşa ise Osmanlı Devleti tarafsız kalsa da sonuçta topraklarının parçalanacağını, bu nedenle Almanlarla işbirliği yapılmasının doğru olacağını düşünmekteydi. (Kılıç, 2005:5152)

Osmanlı hükümeti, 1 Ekim 1914'te geçerli olmak üzere kapitülasyonları kaldırdığını 9 Eylül'de yabancı devletlerin elçiliklerine bildirecek ve 17 Eylül'de de resmen yayınlayacaktır. Ancak ilk tepki Almanya ve Avusturya'dan gelecektir. (Aybars, 2000:49) İlk tepkinin Almanya'dan gelmesi oldukça şaşırtıcıdır. Oysa Almanlar yaklaşık bir, bir buçuk ay kadar önce gizli bir anlaşma imzalamış ve Osmanlı Devleti ile müttefik olmuşlardı. Ancak Osmanlı Devleti bu sıralarda henüz savaşa dâhil olmadığı için Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını kanıtlama açısından bunu siyasi bir manevra olarak değerlendirmek daha doğru olur.

Bir maddeden ibaret olan ve padişah Mehmet Reşad imzasıyla çıkan Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik olarak yayınlanan irade şu şekildedir. “*Memalik-i Osmaniye’de mukim tebaa-i ecnebi hakkında dahi hukuk-u umumiye-i düvel ahkâmı dairesinde muamele olunmak üzere elyevm cari mali, iktisadi, adli ve idari kapitülasyon namı altındaki bilcümle imtiyazat-ı ecnebiyenin ve onlardan mütevellid bilcümle müsaadat ve hukukun fimabaad ref ve ilgası Meclis-i Vükela kararıyla tensib olunmuştur. İşbu irade-i seniyye 18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihinden mer’ülahkâm olacaktır. Bu irade-i seniyyemizin icrasına heyet-i vükela memurdur.*” (Bayur, 1991a:162; Eldem, 1994:27; Kuran, 1960:654-655)

Almanlar Eylül ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için baskılarını arttıracaklardır. 14 Eylül'de Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından Amiral Souchon'a gemilerin Karadeniz'e çıkartması ve Osmanlı Devleti adına Rus gemilerine saldırması emrini verecek ancak kabine tarafından bu emir geri alınacaktır. 11 Ekim'de Alman elçisi savaş ilan edildiği takdirde Osmanlı Devleti'ne iki milyar altın kuruş yardım yapılacağını bildirir. 21 Ekim'de paranın gelmesiyle harekete geçmemek için hiçbir neden kalmayacaktır. (Shaw, Shaw, 1983:374-375)

Enver Paşa, 22 Ekimde Amiral Souchon'a; “*Filomuz Karadeniz’de üstünlüğü elde etmelidir. Rus filosunu arayınız ve harp ilan etmeden bulduğunuz yerde hücum ediniz.*” (Bayur, 1991a:229; Aydemir, 1971:555; Kuran, 1960:656) şeklinde bir tebliğde bulunur. 27 Ekimde Türk donanması Karadeniz'e açılır ve Rus limanları topa tutulur. Donanmanın Karadeniz'e açılacağı gün gemilerdeki

askerlere Bahriye Nazırı Cemal Paşa imzasıyla şu emir verilir. “*Donanmay-ı Hümayunun Bahr-i siyahta icra edeceği manevralarda Donanmay-ı Hümayun birinci kumandanı Amiral Souchon Paşa cenapları tarafından verilecek emirlere benim emrim imiş gibi itaat ederek onları hüsn-ü niyet ve cesurane hareketle kabul ve ifa etmenizi tavsiye ederim*” (Bayur, 1991a:235 Aydemir, 1971:556) Her ne kadar sadrazam Sait Halim Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey duruma kızarak Enver Paşa'nın Amiral Souchon'a ateşkes emrini göndermesini ve itilaf devletlerinden özür dilenmesini sağlasalar da geç kalınmıştır. (Shaw, Shaw, 1983:375) Rus limanlarının topa tutulmasıyla Osmanlı Devleti resmen savaşa dahil olmuş olur. Bu olaydan bir süre sonra Rusya 2 Kasım'da, İngiltere ve Fransa 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederler. İngiliz büyükelçisi Sir Louis Mallet'in bu olayı şu sözlerle ifade eder; “*Sonunda ok yaydan çıktı ve onca zamandır korktuğumuz ve engellemeye çalıştığımız kriz patladı.*” (Macfie, 2003:135)

Savaş ilanlarının ardından Osmanlı Devleti de 12 Kasım 1914'te ilgili devletlere resmen savaş ilan eder. Savaşa dahil olduktan iki gün sonra itilaf devletlerinin egemenliği altındaki Müslümanları ayaklandırarak onları sarsmak amacıyla (14 Kasım 1914) Cihad-ı Mukaddes ilan eder. (Uçarol, 1995:467-468) Cihat çağrısı Fatih Camii'nde Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi tarafından okunur. Beş bölümden oluşan fetva, farklı diller konuşan Müslümanların anlamaları amacıyla dört değişik dilde⁷ basılır. (Çolak, 2006a:36-37) Ne var ki Cihad-ı Mukaddes beklenen etkiyi göstermeyecektir. Aynı gün yayınladığı beyannamede padişahın hayır dualarıyla ordunun düşmanları kahredeceğini söyleyen ve buna en büyük delil olarak ta askerlerin karada ve denizde bugüne kadar gösterdiği kahramanlıkları gösteren Enver Paşa, askerlerden de büyük fedakârlıklar isteyecektir. Harp meydanını “fedakârlık meydanı” olarak değerlendiren Enver Paşa, ölümden kimsenin kurtulamayacağını belirterek “*Ne mutlu din ve vatan yolunda şehit olanlara*” diyecektir. (Donanma Emirnamesi, 2 Teşrin-i Sani 1330:2-3; Tanin, 14 Teşrin-i Sani 1914) Bir gün sonra ise Enver Paşa'nın şöyle bir beyanatı olacaktır. “*Dinsiz bir ordunun hiçbir vakit muvaffak olamayacağı bence katîyen muhakkaktır... Gerek Müslim ve gerek Hristiyan olsun her askerinin feraiz(?) ve ahkâm-ı diniyesine son derecede itina etmesini katîyen talep ediyorum...*” (Tanin, 20 Kanun-u Sani 1914:2) Askerleri,

⁷ Cihat fetvası Arapça, Farsça, Tatarca ve Hinduca dillerine çevrilmiş ve 500.000 adet basılmıştı. Geniş bilgi için bkz. Çolak, 2006a, a.g.e. s.37 ve 56 numaralı dipnot. Ayrıca Alman Askeri İslah Heyetinin yalnızca orduyu ıslah amacıyla gelmediği ve burada Almanya'nın siyasi hedeflerine ulaşması için yaptığı çalışmalar ile ilgili olarak bkz. Çolak, 2006a, a.g.e. s.30 vd.

din unsurunu kullanarak bir arada tutmayı ve bundan bir başarı elde etmeyi ümit eden Enver Paşa, ne yazık ki daha sonra yanılacaktır. Çünkü din unsuru daha sonraki süreçte birleştirici olmaktan çok ayrımı körükleyen bir unsur haline geldiği gibi Müslümanlar arasında da bölünmeler yaşanacaktır. Bunun en önemli delillerinden birisi de Mekke Emiri Şerif Hüseyin örneğinde olduğu gibi İngiliz-Arap işbirliğidir.

Ahmet Bedevi Kuran'a göre savaşa giriş Ruslar hakkında beslenen husumetten ve birazda İngilizlere karşı yaratılan düşmanlıktan kaynaklanmıştır. (Kuran, 1960:652) Enver Paşa'nın da Ruslara yönelik kaygılar taşıdığı görülmektedir. Nitekim daha sonraki süreçte şunları söyleyecektir. "...*Maksadım küçük fakat kuvvetli bir ordu vücuda getirip komşumuz olan ve hiç doymak bilmeyen hükümet-i sefireye (Rusya) karşı memleketimizi muhafaza etmektir...*" (Tanin, 19 Kanun-u Sani 1914:2) Ali İhsan Sabis Paşa ise Rus tehlikesini şu sözlerle dile getirmektedir. "...*Bilhassa Çarlık Rusya'sının aleyhimize beslediği hasmane emeller bizim bu harpten hariç kalmamıza imkân bırakmıyordu... Bitaraf kalsak harp nihayetinde İtilaf Devletleri galebe çalarsa yine Rusya bizim üzerimize çullanacaktı... Cemal Paşa'nın Fransa'daki teşebbüsleri akim kalınca merkezi devletler yani Üçlü İttifak lehine vaziyet almaktan başka çare kalmıyordu.*" (Sabis, 1991:72) Cemal Paşa ise 4.Ordu Komutanlığı göreviyle Suriye'ye hareketinden önce yerli ve yabancı gazetecilere verdiği ziyafette savaşa girişin haklılığını uzun uzadıya anlattıktan sonra, "*Efendiler, eğer Osmanlı hükümeti bu harbe iştirak etmemiş olsaydı memleketin istiklali tamamıyla tehlikeye girmiş olacaktı .*" derken aynı ziyafette bulunan Halil Bey'de "*Osmanlı Devleti, cihan harbine iki gaye takip ederek karışmıştır. Devletin istiklal ve tamamiyetinin muhafazası ve imparatorluk dışında kalan Müslüman ve Türklerin mahkûmiyetten kurtarılması...*" şeklinde açıklayacaktır. Enver Paşa ise harbe girmekle; "*Biz Allah'ın inayetiyle yalnız Osmanlı taç ve saltanatını değil, bütün İslam âleminin hukuk ve hayatını muhafaza ve istihsale muvaffak olacağız.*" demektedir. (Babacan, 2005:108-109) Bunlardan farklı olarak İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğini yapan Mithat Şükrü Bleda, savaşa girişi Enver Paşa'nın kişiliğine bağlamakta ve şunları kaydetmektedir. "*Enver Paşa'nın aceleciliği ve tedbirsiz davranışı her şeyi alt-üst etti. Ve bir bayram arifesinde kendimizi harp kasırgasının içinde bulduk.*" (Bleda, 1979:79)

Bu ifadelerden ve yukarıda anlatılanlardan hareketle savaşa girişin nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

- Devletin varlığını devam ettirmek istemesi

- Siyasi arenada yalnız kalınmak istenmemesi
- Rus tehdidi
- Almanya'nın savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakılması
- Kaybedilen toprakların telafi edilme düşüncesi
- Türk ve İslam dünyasının esaretten kurtarılmak istenmesi.

Yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya öncülüğündeki İttifak Devletleri grubunda yer alarak katılacaktır. Kısacası savaşın çabuk biteceği ve Osmanlı Devleti'nin bundan yararlanmak istiyorsa bir an önce savaşa dahil olması gerektiği düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasında önemli bir nokta teşkil edecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti adeta savaşa girmeye zorlanmıştır. Çünkü olaylar Osmanlı Devleti'nin isteği dışında gelişme göstermiştir. Savaşa dahil olduktan sonra birçok farklı cephede savaşan ancak yenilmekten kurtulamayan Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı böylelikle başlamış olacaktır. Çünkü zamansız ve hazırlıksız girişilen bu savaşta Osmanlı Devleti'ni bekleyen çok önemli sorunlar olacaktır. Şöyle ki ordu henüz tam anlamıyla hazır değildir, ulaşım çok büyük sıkıntılarla yapılacaktır. Demiryolları yetersizdir. Bir başka husus Osmanlı Devleti'nin birden çok cephede savaşması sebebiyle yaşanan cephane sıkıntısıdır. Bunlara bir de savaş esnasında eklenen bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme, giyecek sıkıntılarını eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal almaya başlayacaktır.

Her şeye rağmen tüm eksiklik ve olumsuzluklarla birlikte Osmanlı Devleti, güneyde Hicaz-Yemen, Kanal, Kut'ül Amara ve Irak'ta, daha sonraları Suriye-Filistin cephelerinde, doğuda Kafkasya Cephesi'nde, batıda Çanakkale'de doğu Avrupa'da Galiçya ve Makedonya cephelerinde savaşmak durumunda kalacaktır. Her ne kadar Galiçya, Kut'ül Amara ve Çanakkale cephelerinde çok önemli başarılar elde etse de Sarıkamış ve Kanal cephelerinde tam anlamıyla bir felaket yaşayacaktır. Savaşın başlamasından dört yıl sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanarak sona doğru bir adım daha yaklaşılacaktır.

1.7. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmemesi Mümkün Müydü?

Harp gücünü teşkil eden unsurlar göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti'nin böylesi bir savaşta yer alması ve yer aldığı da savaşı devam ettirmesi mümkün görünmemektedir.

Hem İtilaf Devletleri hem de İttifak Devletleri gözlerini Osmanlı Devleti'ne dikmiş olduklarından tarafsız kalmak bir şey değiştirmeyecektir. (Çavdar, 1991:108) Ancak Osmanlı ricali genel olarak çatışan kuvvetlerin ne olduğunu takdirden acizdi. Savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor, savaşa katılmakla hem ülkenin kazançlı çıkacağını hem de kendilerinin yükseleceğini sanıyorlardı ve bunların başında da Enver Paşa geliyordu. Ancak bu yanlış hesap ve yersiz ihtiras devletin sonunu getirdiği gibi kendilerini de yıkıma götürecekti. (Bayur, 1991b:652-653) Ali İhsan Sabis ise ordunun Balkan Savaşları'ndan yeni çıktığını, maliyenin, ekonomik kaynakların yetersiz olduğunu, yeterli cephanenin olmadığını, askerlerin talim, terbiyeye ihtiyaçları olduğunu, zamanlamanın yanlışlığını belirterek en azından gerekli ön hazırlıklar yapıldıktan sonra böyle bir savaşa girmenin daha doğru olacağını belirtmektedir. (Sabis, 1991:138) Bu görüşlere benzer düşünceleri Cemal Paşa'da da görmek mümkündür. Cemal Paşa, harbe girmemizin bir zorunluluk olduğunun farkında olmakla beraber mümkün olduğunca geç girilmesi taraftarıdır. Özellikle ordunun seferberliğini tamamlamadan böyle bir savaşta yer almayı intiharla eşdeğer görmektedir. (Cemal Paşa, 2001:141) Kazım Karabekir Paşa da "Silahlı tarafsızlık" politikası takip edilmesinden yanadır. Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'nin Berlin sefiri olan Mahmut Muhtar Paşa da tarafsızlıktan yanadır.(Kocabaş, 1988:238-239)

Durum elverişsiz olmakla birlikte harbe girilmeyebilirdi veya bu kadar erken değil de savaşın sonuna doğru girilebilirdi. Gerekli hazırlıklar tamamlanabilirdi. Osmanlı Devleti için yapılabilecek en iddialı şey en azından bu savaşta bir süre daha tarafsız kalmak ve olaylara biraz daha seyirci kalmak olabilirdi. Her ne kadar tarafsızlık imkânlar dâhilinde olmasa da savaşın gidişatına göre bir yol çizilse belki de şartlar daha farklı bir hal alabilirdi.

Sonuç

Savaştan önceki son üç ay değerlendirildiğinde aslında büyük devletlerin hiçbirisinin buna Almanya'da dâhil olmak üzere Osmanlı'nın savaşa katılmasını istemediğidir. Almanya, Osmanlı'yı savaşa sokarak zaferin nimetlerinden yararlanmasını istemiyordu. İngiltere, bir taraftan halifeliğin gücü dolayısıyla bundan olumsuz etkilenebilirdi. Yani Osmanlı Devleti tarafından Cihad ilan edilmek suretiyle buna kutsal bir savaş süsü verilebilirdi. Diğer taraftan hem Bağdat demiryolu Mezopotamya'ya ulaşmadan buradaki durumunu sağlamlaştırmak hem de gerektiğinde Ruslara takviye gönderebilmek için boğazlara müdahale etmesi gerektiğinin farkındaydı. Ruslar, Kafkaslar üzerinden

herhangi bir saldırıya geçmeden önce Avrupa'daki durumun netleşmesini beklerken diğer taraftan Bulgarlar ve Romanya ile anlaşabileceğini umuyordu. Fransa'da, Osmanlı Devleti'ni tarafsız tutabilmek amacıyla oyalama taktiği izlemekteydi.

Aslında savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti'nde de bir ikilem yaşanacaktır. Çünkü bazı kesimler ülkenin bu savaşa katılmasının hata olduğunu dile getireceklerdir. Bu düşünceyi savunanlar ordunun savaşta taraf olacakmış gibi hazır hale getirilmesini, fakat tarafsız kalınması gerektiğini ifade ederek her iki tarafın da Osmanlı Devleti'ni yanında görmek istediklerini dile getireceklerdir. Bunların başında ise Müşir Ahmet İzzet Paşa, Gürcü Mahmut Paşa ve Maliye Nazırı Cavit Bey gelmektedir. Diğer grupta yer alanlar, yani savaş yanlısı olanlar ise –ki bunların başında Enver Paşa ve Talat Bey gelmektedir- ülkenin mutlaka bu savaşta yer alması gerektiğini savunarak ülkenin tarafsız kalmasının diğer ülkelerin, Osmanlı'nın paylaşılması için ittifaka gitmelerine sebep olacağını ileri sürmekteydiler. Diğer taraftan savaşanların 'hasta adam' olarak nitelendirdikleri İmparatorluğu paylaşma konusu savaşın dışında tutulamazdı. Kaldı ki ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumu da herhangi bir dünya harbinde tarafsız kalmaya imkân vermemektedir. Zaten, dönemin iktidarına olan eleştirilerin çoğu, savaşa girmek ya da girmekten çok, savaşa giriş zamanı, şartları, şekli ve savaş boyunca takip edilen siyasi, askeri ve ekonomik politikalarda yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle böylesi bir harpte yardımlarını esirgemeyecek bir müttefik bulma zorunluluğu ortaya çıkmaktaydı ki bu neden Osmanlı-Alman ittifakının doğuşuna vesile olmuştur.

Sonuç itibari ile İtilaf Devletleri'yle yapılmaya çalışılan tüm ittifak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, istenilen netice alınamamıştır. Osmanlı Devleti adeta Almanlarla ittifak yapmaya zorlanmıştır. Yani bir anlamda Almanya, zoraki seçenek haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle İtilaf Devletleri'ne yapılan başvuruların sonuçsuz kalması Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesi açısından Almanya'ya yakınlık göstermesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında en azından eşit şartlarda bir anlaşmanın yapılmış olması Osmanlı'nın kendisini daha çok güvende hissetmesini sağlamış ve Almanya ile işbirliğini gerçekleştirmede önemli bir etken olmuştur.

KAYNAKÇA

İkdam, 3 Ağustos 1914 sayı: 6368

İkdam, 4 Ağustos 1914 sayı: 6369

Takvim-i Vakayi, 21 Temmuz 1330 sayı: 1897

Tanin, 14 Teşrin-i Sani 1914

Tanin,19 Kanun-u Sani 1914 sayı: 1821

Tanin,20 Kanun-u Sani 1914 sayı: 1822

Halil Mentеше'nin Anıları, **Cumhuriyet**, (1946, 3 Kasım)

Donanma Emirnamesi, 2 Teşrin-i Sani 1330

AHMAD, F. (1986), **İttihat ve Terakki**, İstanbul: Kaynak Yayınları

AKŞİN, S. (2000), **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye C.4 (1908-1980)**, (Ed.Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi

ASLAN, E.Ş. (2005), **Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I.Dünya Savaşı Anıları**, (Çev.Selda Meydan-Ahmet Meydan), İstanbul: Çatı Kitapları

ATAY, F.R. (1980), **Çankaya**, İstanbul: Bateş Yayınları

AYBARS, E. (2000), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**, İzmir: Ercan Kitapevi

AYDEMİR, Ş.S. (1971), **Makedonya'dan Orta Asyaya Enver Paşa C.2**, İstanbul: Remzi Kitapevi

AYDEMİR, Ş.S. (1972), **Makedonya'dan Orta Asyaya Enver Paşa C.3**, İstanbul: Remzi Kitapevi

BABACAN, H. (2005), **Mehmet Talat Paşa (1874-1921)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

BAYUR, Y.H. (1991a), **Türk İnkılâbı Tarihi C.3-Kısım 1**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

BAYUR, Y.H. (1991b), **Türk İnkılâbı Tarihi C.2-Kısım 4**,Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

BLEDA, M.Ş. (1979), **İmparatorluğun Çöküşü**, İstanbul: Remzi Kitabevi

-
- CEMAL PAŞA (2001), **Hatıralar**, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- ÇAVDAR, T. (1991), **İttihat ve Terakki**, İstanbul: İletişim Yayınları
- ÇOLAK, M. (2006a), **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÇOLAK, M. (2006b), **Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları**, Isparta: Fakülte Kitapevi
- ELDEM, V. (1994), **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ERDEN, A. F. (1949), **Paris'ten Tih Sahrasına**, Ankara: Ulus Basımevi
- GENCER, A. İ. ve ÖZEL, S. (1998), **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul: Der Yayınları
- İNÖNÜ, İ. (1985), **Hatıralar C.1**, (Yayına hazırlayan: Sabahattin Selek), Ankara: Bilgi Yayınları
- KILIÇ, S. (2005), **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- KOCABAŞ, S. (1988), **Tarihte Türkler ve Almanlar**, İstanbul: Vatan Yayınları
- KURAN, A.B. (1960), **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul: Çeltüt Matbaası
- MACFİE, A.L. (2003), **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, (Çev. Damla Acar, Funda Soysal) İstanbul: Kitap Yayınevi
- ÖZDEMİR, Y. (2003), **Bir Savaşın Bilinmeyen Öyküsü (Sarıkamış Harekâtı)**, Erzurum: Erzurum Kalkınma Vakfı Yayınları
- POMIANKOWİSKİ, J. (1990), **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü, "1914-1918 1.Dünya Savaşı"**, (Çev. Kemal Turan), İstanbul: Kayıhan Yayınları
- RENOUVİN, P. (1982), **1.Dünya Savaşı (1914-1918)**, (Çev. Adnan Cemgil) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- SABİS, A. İ. (1991), **Harp Hatıralarım, 1.Dünya Harbi C.1**, İstanbul: Nehir Yayınları
- SHAW, S. ve Shaw, E.K. (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.2**, İstanbul: E yayınları
-

-
- ŞAKİR, Z. (1944), **Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, İstanbul: Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu
- TALAT PAŞA (1986), **Talat Paşa'nın Anıları** (Haz.Mehmet Kasım), İstanbul: Say Yayınları
- TANER, E. (2006), **Tanzimat'tan Kurtuluşa Osmanlı Ordusu**, Ankara: Grafik Tasarım
- UÇAROL, R. (1995), **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul: Filiz Kitapevi
- VARDAR, G. (1960), **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, (yazan Samih Nafiz Tansu), İstanbul: İnkılâp Kitapevi
- WALLACH, J. (1985), **Bir Askeri yardımın Anatomisi**, (Çev.Em.Tuğg.Fahri Çeliker), Ankara: Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları
- YALÇIN, H. C. (1943), **Talat Paşa**, İstanbul: Yedigün Neşriyatı
- YERASİMOS, S. (1987), **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye C.2**, (Tercüme: Babür Kuzucu), İstanbul: Belge Yayınları
- ZÜRCHER, E. J. (1995), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları